

Napló helyett

Mityu (így kerülöm ki a KERTÉSZ kontra KORNIS dilemmát) engem is bevon a NAPLÓ-jába. Első érzelem: megindultság. Második: kétely. Az ilyen kollektív napló nem szólhat magánügyekről (mert ezek magánügyek), és még kevésbé szólhat közügyekről (mert ezek közügyek). És ha álláspontomat a két, amúgy is egymásba mosódó terület közt sejthető mindenki földjén jelölném ki? Akkor talán ihelhetek valamit, ami ha nem is NAPLÓ, de elmegy napló helyett. Eszembe ötlök, hogy eggyel több példányban készítem el a szöveget, és a fölösleget elküldöm levélnek. Ez a gondolat persze azon nyomban leleplezi profi voltomat, vagyis romlottságomat: a vállalkozástól rögtön valamiféle magánhasznot remélek, magánközönséget, jó esetben magánsikert. A tényállást súlyosbítja, hogy még csak nem is szégyeltem ezt. [...]

*

Ma, január 4-én, elolvastam a NAPLÓ hozzám került példányát. Sok fráson nagyon jól szórakoztam, nagyon kedvelem pl. a Rimma-féle²¹ történeteket, mulattat Mityu²² vicsszó humorja, Mityu mélytengeri hal, aki egy horgászszözlöny sajtóhibáin röhög, de azért őt is vonzza a beláthatatlan magasságban horgon fityegő csalétek, szerintem azzal hízeleg magának, hogy a jobb kukacokat bántatlanul tudná lecsippenteni a horogról – én viszont arra vagyok kíváncsi, hogy ha valami jó szimatú nemzeti(etlen) halász felhozná őt a hígabb vízrétegekbe, akkor szétpukkadna-e? – Dalosnak feltétlenül meg kéne írnia tervezett drámáját (vagy dramolettjét) Mohácsról, Petrinek pedig a Tandori-tanulmányt (már az is pompásan igazságos, amit a NAPLÓ-ba lejegyzett a témáról), és igenis meg kéne írnia, mindenekelőtt és mindenekfölött, a *Nagy Kaka Könyvet*. Őszintén szólva nem értem Fodor Gézá, hogyan lehet az ő ellendrukkere ennek? A futballban az ellendrukker azt óhajta, hogy az ellenfél rosszul játsszon; Fodor azonban nyilván nem annak szurkol, hogy Petri rossz könyvet írjon, hanem annak, hogy egyáltalán ne írja meg. De miért ne, ha kedve van hozzá? Hézagpótló mű volna, enciklopédikus lehetőségekkel. Persze: ha Petrit „a zárt formák iránti gyógyíthatatlan, régi vágású szerelme” tartja vissza a mű megírásától, akkor Gézá nyilván a még zártabb formák iránti még gyógyíthatatlanabb és még régivágásúbb szerelme teszi ellendrukkerré. (Rosszmájú feltételezés, hogy talán Brechtet is ezért ejti mindig el a döntő pillanat előtt?) Úgy vélem, ma, „az időszámítás után 9 évvel”, amikor „valóságunk se nem tragikus, se nem patetikus”, engedni kellene

valamit a formákkal (és általában: a Művekkel) szemben támasztott kötelezően komoly követelményekből (K-betűkkel szóltam, keményen). A Művek – sőt: a formák is – gyakran csak utólag állnak össze, főként átmeneti korokban, amikor már a Minták maguk is ásfizozni kezdenek. (Ebben persze lehet öncsalás is, magamat áltathatom azzal esetleg, hogy a szilánkokból, amelyeket jobb pillanataimban remekeini méltóztatok, valamiféle tükör összeállhat majd; ráadásul magam is egyre elégedetlenebb vagyok a szilánktermeléssel, technológiailag és emberileg egyaránt, és mindenféle roppant átfogó művekről ábrándozom – sőt, ha tovább nő bennem az elitkéeltség, beléjük is vágok; de azért nem szeretném elfelejteni, hogy az emberek mindig az adott leckéjét kell megoldani, az adott [vagyis megszerzett] anyaggal, és közben nemigen szabad törődnie azzal, hogy Mű lesz-e, meg hogy zárt forma kerekedik-e ki belőle – csak az anyag parancsait kéne követni, még ha Kaka is ez az anyag.)

•

A NAPLÓ-ban – akárcsak korábban a *Marxizmus*-kötetben – uralkodó a panaszos alaphang. Ez jogos. Örömrre nincs sok ok, legfeljebb a hozzám hasonló humoristák vidulhatnak a szakadatlanul, minthogy a világ bőségben kínál anyagot a munkára és kenyérre. A panasz alján ott lappang a magány: nincs kinek beszélnem, nincs mit mondanom stb. Eszembe ötlik: „Adjatok tágas, nyílt mezőt, / Hol vérem gyorsan elfolyik, / Ne várjátok, amfg e szűk / Szatócsvilág agyonszorft!” (Heine) A panasz régi. Vigaszul: a közös célok hiánya közös élmény, mely közös célokkal szolgál. Mihelyt egy társulat a hiábavalóság érzésében egybeforr, már meg is szűnik a hiábavalóság, pontosabban: munkahipotézissé lényegül át. Ezt derülátóbb énem mondja. A borulátóbb jelenleg alszik. (Éjjel két óra van.)

•

Tegnap, pénteken (január 6-án) láttam Kaposváron a *Bécsi erdőt*. Jórészt ifjocokból álló borzalmas közönség, mindenáron röhögni akartak, és szellemes közbekiáltásokkal dústották az előadást. Utána a klubban Pogány Judit (a női főszereplő) magából kikelve tombolt. Így nem lehet dolgozni. Ennyi hibával nem érdemes csinálni. A közönség, de nemcsak a közönség. A színpalak mögött is zaj volt. Nem lehetett közlekedni, többször is lekéste a jelenetét. A kellékes rosszul adta oda a táskáját, a nyelve (mármint a táskának) akkor volt kívül, amikor belül kellett volna lennie és megfordítva, ezért ének közben az egyik kezét a táska foglalta le, holott... A Balogh Tamás (egyik kollégája) egy barom, hallgatott, mint a csuka, mire neki kiabálnia kellett, hogy mégis legyen jelenet. A Koltai a végén nem feküdt rá, csak tessék-lássék, „félíg se csináltuk meg a végét”. Harmonikával felemelkedő karját korábban fogták meg, így aztán a harmonika leejtése és kinyíffanó hangja hatástalan maradt. Dólt belőle a panasz, odajött az Ascher is. „Te meg sohase vagy ott, ahol lenned kéne, amikor kijövök, nincs kinek elmondanom a bajokat, aztán elfelejtem.” „Holnap fél hatkor megbeszélés lesz.” „Fél hatkor én már nem tudok semmire figyelni, mert hétkor előadás. És mit röhögysz? Mondd meg, mit mosolyogsz?” „Egyetértek veled.” „Akkor mit mosolyogsz?” Amikor Ascher elment: „Mosolyog, könnyű neki. Semmit se vesz a szívére. Nem neki kell a színpadon megdöglögni. Nagyon szeretem őt,

de mindig csak a könnyebb végét fogja meg a dolognak. Mosolyog és odébbáll.” Később, megint Aschernak: „És miért nem voltál velünk a tájon?” „A táj úgyis reménytelen.” „Reménytelen, de nekünk azért ott kell lennünk. Nekünk csinálnunk kell.” „Énnekem pedig egy csomó darabot el kell olvasnom, amit nektek nem kell.” „Mi is fellépünk egy csomó más darabban.” Kiderül, hogy legtöbb panaszát Ascher is észrevette és feljegyezte. Pogányt ez nem vigasztalja meg: mikor lehet már úgy dolgozni, hogy az ember úgy érezze: *a lehetőségekhez képest* megtett mindent? Ez nagy kérdés. „Egyáltalán nem vagyok ki – panaszkolta. – Az előadás a fele érdemet sem vette ki!” – Pogány különben nagyon jó volt, és az egész előadás – bár látszott a közönség meg az elmúlt tájkörülmények zavaró hatása – remekül átgondolt, jó ritmusú, igen kellemetlenül (tehát: pompásan) végződő folyamat volt. Sajnos néhány színműst (főként Vajdát) itt is a rutin veszélye fenyegeti, pontosabban, hogy saját dugájába dől. Pauer zseniális, mint mindig. A nemrég látott nyugati előadásokhoz képest azonban: iszonyú egyenlenségek. A koncepcióban és a csúcspontokban (tehát: a rendezőnek és legfőbb munkatársainak tehetségében) nincs lemaradás, a produkció egésze azonban nem fogható egy stratfordi, stuttgarti vagy hamburgi előadáshoz. Ott nem hangozhatnak el a Pogány-féle panaszok, mert a profizmus minden részletre kiterjed, több a színmű, az idő és az aprólékos színházi kultúra.

*

Úgyisintén Kaposváron megkérdeztem Zsámbékit is, Aschert is, tíz emberből hányal tudnám elhíttetni, hogy Magyarország királyság lesz, és Kádár lesz a király. Azt mondták mindketten, egymástól függetlenül, hogy hattal; szerintem héttel is sikerülne. Próbát is tennék, ha a fennmaradó háromból egy fel nem jelentene. A szöveget is elkészítettem magamban: Amerika több kölcsönt ad, ha királyság vagyunk, és ezért Kádár hajlandó elvállalni a szerepet, szerénysége ellenére. Döntését megkönnyíti, hogy nincs utódja, és ezért dinasztikus veszélyek sincsenek. Az utcai próbátételnek nem mertem nekivágni, viszont ma írtam egy kroit a témakörből, egy-két helyen, főként Kádár személye körül, nem éleztem ki annyira a dialógust, mint műfaji és egyéb okokból lehetett volna, ami szégyenletes persze, de azért az eredmény olyannyira kielégítő, hogy holnap csak kfsérletező kedvem sugallatára (meg azért, hogy rajtam ne múljon) viszem be az ÉS-be.

Felmerül persze a kérdés, hogy helyes-e bármennyit is tompítani valamely témán, és ha már tompít az ember, nem kéne-e annyit, hogy közölhető is legyen az frás. Én a büntetőjogi értelemben vett közölhetőséget tartottam szem előtt, ezzel a módszerrel már sokszor sikerült tágtani valamit a tényleges közölhetőség határain. Továbbá: kroit és publicisztikát a legsivárabb dolog eleve fióknak írni; úgy gondolom, drámát, verset, novellát szükségképpen írni oda, ahogy mások tanulmányokat írni a nyilvános közlés reménye nélkül; de az újságműfajok lényegéhez tartozik a gyors és széles körű hatás lehetősége. Mindez persze csak magyarázat, amellyel magamat sem győzőm meg teljesen. Végül is meg kell írni azokat a kroitokat is, függetlenül a megjelenés esélyeitől, amelyek kroitba kívánczó korunkat kellő könyörtelenséggel fejezik ki. A kroit ugyanis, lehetőségét tekintve, a kor nagy műfaja, amit onnan lehet tudni, hogy a valóság gyakran közvetlenül ölt kroitformát.

[...]

Közben Jovánovics elolvasta koronázási szatfrámat, és rekordidő alatt (tíz perc!) adta vissza²³ Azt mondta, hogy ő speciel nagyon jól mulatott, és arra kér, máskor is mutassam meg neki, ha ilyen vicceseket írok, de azt indítványozta, hogy másnak viszont egyáltalán ne mutassam meg. Erre gondosan újraolvastam a szöveget, sokkal jobbnak találtam, mint megírása után. „Lányomnak mondom, hogy néném is értsen belőle”-szerű szöveg ez, a Mityu-féle pudvás kerftésen teljes terjedelmében átbúj-tam írása közben, és ha még azt a néhány poént is beleírom, amit lenyeltem, akkor az írás nem lett volna feltétlenül jobb, de én esetleg egy sokkal kevésbé pudvás kerftés belső oldalán találhattam volna egy idő múlva magam. Apro-pó, pudvás kerftés: eltűnődtem a múltkor, hogy vajon Mityu szerint mit kell vele csinálni? Elfelejtteni nem lehet, nem tudomásul venni nem lehet, áthajolni, átbújni rajta esetleg lehet, a körmökére se menni szintén lehet, védelmezni szintén lehet stb. Én abból indulok ki, hogy a pudvás kerftés: a valóság része, mint a Nap, a Hold, a csillagtábor, továbbá – Karinthy kifejezésével élve – „Napoleon maszkja és Kopinics a bankrabló / Valamint Landru és Haarmann tömeggyilkos urak és Sztalin és Lloyd George” – ha viszont a valóság része, akkor valamiképpen be kell építeni mindnyájunk külön bejáratú, személyes valóságába is, nem? Én mindenesetre beépítem, pudvástul, mindenestül, és ennek jegyében szatfrámat Jovánovics tanácsainak meghallgatása és a szöveg újraolvasása után haladéktalanul elküldtem Fekete Sándornak, az *Új Tükör*-be. A pudvás kerftés létem fontos alkotóeleme, folyvást érzem a létezését, de ha csak lehet, úgy teszek, mintha nem érezném (pontosabban: mintha nem létezne). Megfigyeltem, hogy ez a kettős játék magára a pudvás kerftésre is visszahat: megindultságában olykor-olykor úgy tesz, mintha én nem léteznék, úgy viselkedik, mint a szemérmes hölgy, aki szemét lehunyva tűri, hogy megerőszakolják (de aztán persze följelenti a tettest).

*

Pogány Judit a Fialat Művészek Klubjában (ahová egy Tati-veftítésre mentem, több év óta nem jártam ott) lelkendezve elújságolta, hogy a szombati *Bécsi erdő*-előadás (én a péntekit láttam) sosem tapasztalt csúcspont volt, olyan, de olyan pompás, hogy az el sem mondható. A vasárnap délutáni is nagyszerűen sikerült (60 pesti jött el, volt kinek játszani). Elgondolkodtató: miféle állapot az, hogy pénteken mélypont, szombaton csúcspont? Ha ez valóban így van, akkor a pénteki közönségnek vissza kéne adni, mondjuk, fejenként öt forintot (már annak, aki fizetett), vagy a szombatitól kéne ötforintos ráadást követelni. Színházi helyzetünk kétségbeejtő silányságát semmi sem mutatja jobban, mint az, hogy a legjobb magyar színházban is ennyire ingadozó a teljesítmény, a színészek és a többi színházi dolgozó közérzete. Továbbá: meddig lehet egy színházat fejleszteni olyan körülmények között, hogy a színház eredendő közönsége – legalábbis az előadások egy részében – gátló tényezőként jön számításba? Hátborzongató gondolat, hogy a pesti közönségnek kell fel-dobnia a kaposvári előadást.

*

Korcsnoj megint legyőzte Szpasszkijt – már 9,5:7,5-re vezet. A két ember küzdelme a klasszikus tragédiák légkörét idézi fel: a feladat szűk négyszögébe zárva mint-

ha létükért küzdenének. Korcsnoj – a szovjet sakkszövetség bojkottjának súlya alatt gömtyedve – egzisztenciálisan is létéért küzd, és egyben bizonyítani akarja, hogy igaza volt, amikor emigrált. Szpasszkij, a félemigráns, a Párizsban élő álszovjet polgár a státusáért küzd: ha kikap, záptojászuhatagra számíthat, minden valamirevaló szovjet sakkhazafi hozzávágja a magáét. Veresége esetén feltehetően hazarendelik, és akkor konfliktusos helyzetbe kerül; ha viszont győz, akkor Moszkvában kell játszania Karpov ellen, és ez – Korcsnoj szerint – rémülettel tölti el, ezért is játszik rosszabbul, mint máskor. Lehetséges, hogy tragédiák a mi boldog, konszolidált korszakunkban tiszta formájukban már csak a sportolóknál fejlődhetnek ki – a tiszta, mérhető teljesítmények világában. Ezeket a teljesítményeket ugyanis világgraszoló érdekek, politikai, morális stb. alternatívák mágneses mezeje veszi körül. Maguk a hősök kiemelkedő tudású szakemberek, szakterületükön kívül többnyire csacsik (vagy – mint Fischer – örültek), maguk is bábuk, akiket úgy mozgatnak az ellentétes érdekek, mint ők a figurákat. A tragédiára azért alkalmasak mégis, mert volt életükben egy-egy fontos döntés, mely megosztotta körülöttük a világot.